

*Twenty years of environmental
social science research
at the University of Lapland*

In this text, I give an overview of the development and current state of research and teaching in environmental social science at the University of Lapland, as I have seen and experienced it over the past twenty years. The main focus is on the research and teaching activities of the Faculty of Social Sciences because I know it best. I begin my review by describing the development of the environmental social science studies minor, Environmental Studies. I then look at what research in this field has been done at the Faculty of Social Sciences of the University of Lapland and what changes have taken place.

JARNO VALKONEN

”Pohjoisen puolesta, maailmaa varten”

KAKSIKYMMENTÄ VUOTTA
YHTEISKUNTATIETEELLISTÄ
YMPÄRISTÖTUTKIMUSTA
LAPIN YLIOPISTOSSA

Yhteiskuntatieteellinen ympäristötutkimus käsitteenä sulkee sisäänsä varsin monitieteisen tutkimusalan yhdistäen eri yliopistoissa, tutkimuslaitoksissa ja -yhteisöissä harjoitetun tutkimuksen ja opetuksen ikään kuin saman katon alle. Eri puolilla maata ja eri organisaatioissa harjoitettu alan tutkimus- ja opetustoiminta on kuitenkin aina jokseenkin omalla tavallaan erityistä, ja siksi kukin yksikkö on antanut omanlaisensa panoksen alan teoreettiselle, metodologiselle ja tutkimukselliselle kehitykselle. Tässä kirjoituksessa luon katsauksen yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen tutkimus- ja opetustoiminnan kehitykseen ja nykytilaan Lapin yliopistossa niin kuin itse sen olen nähnyt ja kokenut viimeisen parinkymmenen vuoden aikana. Pääpaino on yhteiskuntatieteiden tiedekunnan tutkimus- ja opetustoiminnan tarkastelussa, koska tunnen sen parhaiten.

Vuonna 1979 perustettu Lapin yliopisto on Suomen ja Euroopan Unionin pohjoisin taide- ja tiedeyliopisto, joka koostuu neljästä tiedekunnasta (kasvatustieteet, oikeustieteet, taiteet ja yhteiskuntatieteet), Arktisesta Keskuksesta ja Matkailualan tutkimus- ja koulutusinstituutista. Se muodostaa yhdessä Lapin ammattikorkeakoulun kanssa Lapin korkeakoulukonsernin (LUC). Yliopiston erikoisaaminen kohdistuu arktiseen globaaliin vastuullisuuteen, kestävään matkailuun sekä tulevaisuuden palveluihin ja etäisyyksien hallintaan.

Olen työskennellyt Lapin yliopiston yhteiskuntatieteiden tiedekunnassa eri tehtävissä ja tehtävänimikkeillä vuodesta 2003 lähtien. Toistaiseksi toimin sosiologian professorina yhteiskuntatieteiden tiedekunnassa. Ennen Lapin yliopiston palvelukseen siirtymistä opiskelin Tampereen yliopistossa sosiologiaa suorittaen siellä yhteiskuntatieteen kandidaatin, maisterin, lisensiaatin ja tohtorin tutkinnot. Vuonna 2003 valmistunut väitöskirjani ”Lapin luontopolitiikka”

sijoittui ympäristösosiologian alaan, mutta ammen- si välineensä monitieteisen yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen teorioista ja keskusteluista. Sosiologiaa tärkeämpi tieteellinen ”kouluni” onkin ollut Tampereen yliopiston ympäristöpolitiikan oppiaine, jota luin sivuaineenani ja joka tarjosi in- nostavan yhteisön perehtyä, keskustella ja harjoit- taa yhteiskuntatieteellistä ympäristötutkimusta.

Kun tohtorin tutkinnon jälkeen muutin Tam- pereelta töihin Lapin yliopistoon, paikka tuntui sopivan hyvin kaltaiselleni yhteiskuntatieteelliselle ympäristötutkijalle. Alan tutkimustoiminta oli kohtuuvilkasta ja yliopisto tarjosi monipuolisesti yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen alan opetusta. Lisäksi yliopisto oli profiloitunut arkti- sen ja pohjoisen muutoksen tutkimukseen sekä arktiseen olosuhdeosaamiseen. Koko sen ajan mitä olen työskennellyt Lapin yliopistossa, yhteiskunta- tieteellinen ympäristötutkimus onkin ollut vahva osa Lapin yliopiston tutkimus- ja opetustoimin- taa. Tätä voi pitää jopa selviönä johtuen yliopiston pohjoisesta sijainnista.

Lappi, pohjoinen ja arktinen on herättänyt alin- omaa erilaisia ja usein toistensa kanssa törmäys- kurssilla olevia intohimoja, pelkoja, uhkia ja mah- dollisuuksia. Vaikka tutkimuksellinen, poliittinen, kulttuurinen ja taloudellinen kiinnostus pohjoista kohtaan on ajan saatossa vaihdellut, ei se ole kos- kaan täysin hiipunut, vaan saanut uusia muotoja. Nyt kiinnostus on taas huipussaan, kun globaali ympäristökrisi on havahduttanut ajattelemaan, että pohjoinen voisi kertoa jotakin maailmasta, joka on muuttumassa joksikin toiseksi. Nykyiselle tutkimukselliselle, poliittiselle ja taloudelliselle kiinnostukselle Lappia, pohjoista ja arktista kohtaan on ominaista se, että pohjoista ei enää tarkastella pelkästään sen itsensä vuoksi, vaan myös siksi, että sitä pidetään globaalin ympäristömuutoksen ”laboratoriona” – pohjoisesta käsin tarkastellaan, mikä on globaalisti mahdollista tai mahdotonta, raken- tavaa tai tuhoavaa kulttuurista yhteiseloä luonnon kanssa. Yhä kasvava kiinnostus Lappia, pohjoista ja arktista kohtaan on merkinnyt sitä, että pohjoiseen suuntaavien kansainvälisten matkailijoiden, kaivosyhtiöiden, byrokraattien, business-visionää- rien ja tutkijoiden virta tuntuu loputtomalta. (Val- konen 2016.)

Pohjoisessa ympäristö- ja luontopoliittisten kysymysten keskeisyys on varmasti ainakin osal-

taan selittämässä, miksi Lapin yliopistossa on pal- jon sekä tehty että opetettu yhteiskuntatieteellistä ympäristötutkimusta. Pohjoiset ympäristökysy- mykset ovat ikään kuin tarjonneet luontevan em- piirisen maailman Lapin yliopiston tutkijoille ja määrittäneet Lapin yliopistoa pohjoisena ja arkti- sena yliopistona. Lapin yliopiston motto ”Pohjoisen puolesta – maailmaa varten” omalta osaltaan perustelee tämän ajatuksen paikkansapitävyyttä. Kun ollaan ”pohjoisen puolesta” tekemässä jotakin, törmätään vääjäämättä ympäristö- ja luontopoliittisiin kysy- myksiin, ja varmaankin siksi Lapin yliopistossa on ollut paljon ympäristötutkimuksellista kiinnostus- ta. Yliopiston motto kuvaa hyvin myös sitä, mil- laista yhteiskuntatieteellistä ympäristötutkimusta yliopistossa on harjoitettu ja miten se on vuosien varrella kehittynyt.

Vuonna 1979 perustettu Lapin yliopisto on Suomen ja Euroopan Unionin pohjoisin taide- ja tiede- yliopisto.

Voidaan ajatella, että jatkuva tutkimuksellinen, poliittinen ja taloudellinen kiinnostus Lappia, poh- joista ja arktista kohtaan on asettanut Lapin yli- opistolle tärkeän tehtävän toimia ”pohjoisen puo- lesta”: ajaa alueen asioita pohjoista itseään varten. Vaikka omien asioiden ajaminen ei ole mitenkään väheksyttävää, mielestäni Lapin yliopiston moton jälkimmäinen osa ”maailmaa varten” kuvastaa kui- tenkin osuvammin täällä harjoitettua yhteiskunta- tieteellistä ympäristötutkimusta.

Ajattelen, että puolesta-sana olisi parempi ym- märtää sanan etymologisessa tai kansankielises- sä merkityksessä, joka viittaa sivussa tai syrjässä olemiseen (Jämsä 1989). Kun ollaan esimerkiksi ”metsän puolella”, ollaan metsän reunassa eli tar- kastellaan asioita sieltä käsin. Tässä mielessä Lapin yliopisto ja etenkin siellä harjoitettu yhteiskunta- tieteellinen ympäristötutkimus on ”pohjoisen puo- lella”. Lappi, pohjoinen ja arktinen on tarjonnut Lapin yliopistossa harjoitetulle yhteiskuntatieteel- liselle ympäristötutkimukselle ”elävän laboratorion” ja episteemisen position, mistä käsin on voitu tuottaa tietoa ja tietämisen menetelmiä maailmalli-

sista asioista ”maailmaa varten” (Eriksen, Valkonen & Valkonen 2019). Katson, että tästä juontuu myös Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen omaleimaisuus: tutkimusta tehdään pohjoisessa ja pohjoisesta käsin maailmaa varten.

Sivuainekokonaisuudella on ollut tärkeä rooli sekä toimia yhdysiteenä yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen tutkijoille ja opiskelijoille että tieteenalan institutionalisoitumisessa.

Seuraavana luon katsauksen Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen kehityskulkuun niin kuin olen sen nähnyt ja kokenut. Aloitan katsaukseni kertomalla yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen sivuainekokonaisuuden, Ympäristöopinnojen, kehityskulkuista. Sivuainekokonaisuudella on ollut tärkeä rooli sekä toimia yhdysiteenä yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen tutkijoille ja opiskelijoille että tieteenalan institutionalisoitumisessa. Koska yliopistollinen opetus perustuu siellä harjoitettavaan tutkimukseen, ympäristöopinnoista on luontevaa siirtyä tarkastelemaan, millaisia kehityskulkuja Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisessä ympäristötutkimuksessa on tapahtunut viimeisen kahdenkymmenen vuoden aikana. Artikkelin toisessa osassa keskitynkään tarkastelemaan, mitä alan tutkimus on ollut Lapin yliopiston yhteiskuntatieteiden tiedekunnassa ja millaisia muutoksia siinä on tapahtunut.

MONITIETEISET YMPÄRISTÖOPINNOT

Ensimmäinen vaihe: sivuaine

Kun aloitin työni tuntiopettajan nimikkeellä Lapin yliopistossa marraskuussa 2003, yhdeksi tehtäväkseni asetettiin vastata ja koordinoita yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen sivuaineopintokokonaisuutta, Ympäristöopinnoja. Vuonna 1998 alkanut Ympäristöopinnot oli Lapin yliopiston kaikille tiedekunnille yhteinen, 25 opintopisteen laajuinen perusopinnoista koostuva sivuaine, joka kokosi yhteen Lapin yliopiston eri yksiköissä annettavaa yhteiskuntatieteellisen ympäristötutki-

muksen alaan sijoittuvaa opetusta. Koordinointivastuu oli yhteiskuntatieteiden tiedekunnalla.

Vaikka Ympäristöopinnot sisälsi muitakin kuin yhteiskuntatieteellisiä kursseja, sen painopiste oli selkeästi yhteiskuntatieteellisessä ympäristötutkimuksessa. Tätä vaikutelmaa vahvisti se, että Ympäristöopinnot ei tuolloin ollut ainoa ympäristötutkimuksellinen sivuainekokonaisuus Lapin yliopistossa. Arktinen keskus vastasi kansainvälisestä Arctic Study Programista, oikeustieteellinen tiedekunta ympäristöoikeuden opintokokonaisuudesta, taiteiden ja kasvatustieteiden tiedekunnat ympäristökasvatuksen opintokokonaisuudesta ja täydennyskoulutuskeskus tarjosi muun muassa luontomatkailun yrittäjäkursseja ja ympäristö- ja luonnontiedon erikoistumisopinnoja. Kaikki nämä sivuaine- tai täydennyskoulutusohjelmat sisälsivät ympäristöaiheisia kursseja, myös yhteiskuntatieteellisiä. Ympäristöopinnojen ero näihin koulutusohjelmiin oli kuitenkin sen vahvassa painotuksessa nimenomaan yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimukseen.

Ympäristöopinnojen painopiste oli pohjoisissa ympäristökysymyksissä, mikä näkyi tarjottavien kurssien nimikkeissä ja sisällöissä. Opetusvastuullani olivat kurssit ”Johdatus pohjoisiin ympäristökysymyksiin”, ”Yhteiskunta ja ympäristö” ja ”Pohjoisen ympäristökysymykset”. Näiden lisäksi opintokokonaisuudessa oli kursseja muun muassa ympäristöyhteistyöstä pohjoisilla alueilla, ympäristöliikkeistä, matkailun ympäristökysymyksistä ja luonnonvara- ja ympäristötaloustieteestä.

Toinen vaihe: opintokokonaisuuden uudistaminen

Kauaa en ehtinyt opintokokonaisuutta koordinoita, kun sitä alettiin jo uudistaa. Syksyllä 2004 rehtori Esko Riepula asetti Lapin yliopistolle ympäristöryhmän, jonka tehtävänä oli uudistaa yliopiston ympäristöalan opintokokonaisuus, luoda yliopistolle ympäristöalan tutkimusohjelma ja seurata sen etenemistä sekä päivittää yliopiston ympäristöohjelma. Minut nimettiin ryhmän puheenjohtajaksi, koollekutsujaksi sekä toiminnan koordinoijaksi ja ryhmän jäseniksi opettajia ja tutkijoita yliopiston eri tiedekunnista ja yksiköistä.

Ensi töikseen ryhmä suunnitteli ja toteutti sivuaineen uudistuksen niin, että se muuttui perus- ja aineopinnot (25 op + 35 op) sisältäväksi kokonaisuudeksi vuonna 2005. Tämän laajennuksen myötä

Vuonna 2018 YHYS-kollokvio järjestettiin ensimmäistä kertaa Lapin yliopistossa.

Ympäristöopinnot alkoi edustaa entistä selvemmin Lapin yliopistossa harjoitettavaa monitieteistä, mutta yliopiston profiilille ominaista yhteiskuntatieteellisesti painottuvaa ympäristötutkimusta. Uudistetussa opintokokonaisuudessa painopiste muuttui pohjoisen ympäristökysymyksistä ja -ongelmista yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen näkökulmien, teorioiden ja tutkimusalojen opettamiseen. Ympäristöopinnot koostui yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen tutkimusnäkökulmia, -teorioita ja aihealueita avaavista luennoista, seminaareista ja kirjatenttikursseista. Sivuaine sisälsi ympäristösosiologian, ympäristöpolitiikan, ympäristöoikeuden, ympäristöfilosofian, ympäristötaloustieteen, luontomatkailun, ympäristötaiteen sekä soveltavan luonnontieteen kursseja. Osa kursseista oli kaikille pakollisia, osa valinnaisia. Kursisivastuullisia opettajia oli kymmenkunta. Monella opettajalla oli vastuullaan useampi kuin yksi kurssi. Esimerkiksi minä vastasin vuosittain 4-6 kurssin opetuksesta ja organisoinnista.

Suunnitellun kurssitarjonnan lisäksi sivuaineessa järjestettiin monenlaisia opetustapatumia. Esimerkiksi keväällä 2010 järjestettiin kaksi luentosarjaa: sosiologisen eläintutkimuksen näkökulmia avaava ”Eläimet ja yhteiskunta” -luentosarja, jossa luennoitsijana vieraili eläinsosiologi Salla Tuomi-vaara, sekä ihmisen ja ihmisyyhteisöjen luontosuhdetta monitieteisesti tarkastelevan studia generalia -luentosarja ”Sensing nature – ihminen luonnossa, ympäristö ihmisessä”. Organisoitiinpa Ympäristö-

opinnoissa myös ympäristövaikutusten arvioinnin kurssi, jossa opiskelijavoimin tehtiin Lapin yliopiston ympäristöauditointi ja sen pohjalta laadittiin yliopiston toinen ympäristöohjelma. Tätä ohjelmaa ei yliopiston hallitus kuitenkaan koskaan virallisesti vahvistanut.

Kolmas vaihe: vakiintuminen

Ympäristöopinnoista muodostui yksi suosituimmista sivuaineista Lapin yliopistossa. Se kokosi yhteen opiskelijoita kaikista tiedekunnista, ja osin Lapin yliopiston ulkopuoleltakin. Lisäksi se muodostui tärkeäksi osaksi monien tutkinto-ohjelmien perusopetusta. Yhteiskuntatieteissä se tuli yhdeksi suosituimmista opiskelijoiden valitsemista sivuaineista sosiologian, politiikkatieteiden ja matkailututkimuksen tutkinto-ohjelmissa. Myös taiteiden tiedekunnassa se oli suosittu sivuaine. Kasvatustieteiden tiedekunnan luontokasvatuksen koulutusohjelma nojasi myös opetuksessaan vahvasti opintokokonaisuuden tarjontaan.

Ympäristöopintokokonaisuuden kehittäminen kuitenkin pysähtyi 2010-luvun taitteessa. Ympäristöopintojen pyörittämiseen oli aiemmin saatu erillistä rahoitusta yliopiston yhteisen opetuksen yksiköltä, mikä loppui, kun yliopisto lakkautti yksikön vuonna 2006. Tämän jälkeen opintokokonaisuus kuului hallinnollisesti yhteiskuntatieteiden tiedekunnan toimintaan, eikä tiedekunta osoittanut sen toteuttamiseen erillistä rahoitusta. Käytännössä olikin niin, että sivuaine toimi talkoohengellä ja

sitä pyörítettiin muiden työtehtävien rinnalla. Esimerkiksi minulla oli velvoitteita myös sosiologian opetukseen ja sen kehittämiseen, eikä Ympäristöopintoihin enää ollut aikaa eikä voimia.

Viimeisin vaihe: Humanistinen ja yhteiskuntatieteellinen ympäristötutkimus

2010-luvun puolessa välissä kävin pariin otteeseen luennoimassa Oulun yliopiston humanististen ympäristöopintojen vieraana. Humanistiset ympäristöopinnot olivat Oulun yliopiston yksi suosituimmista ja vetovoimaisimmista sivuaineista, jonka perustan loi arkeologian, filosofian, historiatieteiden, kulttuuriantropologian, kulttuurimaantieteen, taideaineiden, ympäristösosiologian ja ympäristöviestinnän yhteistyö ihmistieteellisessä ympäristötutkimuksessa. Luentovierailujen aikana humanistisista ympäristöopinnoista vastaava Esa Ruuskanen perehdytti minut heidän opetustarjontaansa. Havaitimme, että Lapin ja Oulun ympäristöopinnoissa oli osittain päällekkäisyyksiä, osittain toisiaan täydentäviä osia. Tästä virisi idea, jospa yhdistäsimme voimamme ja rakentaisimme Oulun ja Lapin yliopistojen yhteisen ympäristötutkimuksen sivuaineen. Ajatus ei tuntunut huonolta, joten päätimme ryhtyä toimeen.

Syksyllä 2016 pidimme Oulussa palaverin, jossa yhdessä Esan ja humanistisen tiedekunnan dekaanin kanssa pohdimme mahdollisuutta kehittää Lapin ja Oulun yliopiston yhteinen, humanistis-yhteiskuntatieteellinen ympäristötutkimuksen sivuainekokonaisuus. Katsoimme, että kahden toisistaan erillisen, mutta sisällöltään osittain samanlaisen sivuaineen pyörittäminen Pohjois-Suomessa ei ole järkevää. Sen sijaan kahden yliopiston yhteisen sivuaineen rakentaminen on paitsi resurssiviisasta myös yliopistojen opetus- ja tutkimusyhteistyönkin kannalta ensiarvoisen tärkeää ja vieläpä mielekäs toimintatapa. Palaverin lopuksi päätimme esittää yliopistojen johdolle, että Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellinen tiedekunta ja Oulun yliopiston humanistinen tiedekunta ryhtyvät suunnittelemaan yhteistä humanistisen ja yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen sivuainekokonaisuutta. Tavoitteeksi asetimme, että Oulun ja Lapin yliopistojen yhteinen noin 35 op:n sivuaine olisi kummankin yliopiston opiskelijoille avoimesti opiskeltavissa syksyllä 2018.

Virallisesti esitimme yhteisen sivuainekokonai-

suuden rakentamista Oulun ja Lapin yliopistojen johdolle keväällä 2017. Yliopistot näyttivät esityksellemme vihreää valoa saman vuoden lopulla. Meidän Esan kanssa nimettiin vastaamaan käytännön suunnittelusta, mihin ryhdyimme keväällä 2018 käymällä lävitse kummankin yliopiston olemassa olevan opetustarjonnan.

Oulun ja Lapin yliopistoihin on rakentunut erityisiä tutkimus- ja opetusprofileja, jotka täydentävät toisiaan erinomaisesti.

Kurssitarjontaa läpikäydessämme huomasimme, että meillä on rahkeita rakentaa suunniteltua laajempi sivuainekokonaisuus. Päätimme, että rakennamme viidestä 5 op:n kurssista koostuvat perusopinnot, joista yksi kurssi on yhteisesti järjestetty ja loput niin, että kumpikin yliopisto vastaa kahden kurssin toteutuksesta. Perusopintojen päälle kokoamme Lapin ja Oulun yliopistojen kurssitarjontaan perustuvat aineopinnot, jotka opiskelija voi suorittaa valintansa mukaan 35-45 op:n kokonaisuutena. Tämän jälkeen kumpikin omissa yksiköissämme pidimme muutaman palaverin, missä esittelimme suunnitelmamme uudesta sivuainekokonaisuudesta alan opetusta antaville tutkijoille kuunnellen heidän ideoitaan, huoliaan ja sitoutumistaan tulevaan opintokokonaisuuteen. Iloksemme havaitsimme, että suunnitelma herätti positiiivista vastakaikua. Jaettu huoli meillä kaikilla oli siitä, miten tämänkaltaista kahden yliopiston sivuainetta käytännössä pyöritetään. Tämä ei osoittautunut turhaksi huoleksi niin kuin myöhemmin havaittiin.

Opintokokonaisuudesta, jonka nimeksi lopulta tuli *Humanistinen ja yhteiskuntatieteellinen ympäristötutkimus*, muodostui varsin monitieteinen kokonaisuus. Se tarjoaa laaja-alaista ymmärrystä ympäristökysymyksistä antropologian, ympäristöhistorian, filosofian, ympäristöoikeuden, matkailututkimuksen, ympäristösosiologian, ympäristö- ja ilmasto-politiikan, ekologian, ympäristönsuojelutieteen ja yhteiskuntatieteellisen eläintutkimuksen näkökulmista.

Opintokokonaisuus on ollut kaikkien Lapin ja

Oulun yliopistojen opiskelijoiden opiskeltavissa syksystä 2020 alkaen. Lapin yliopistossa opintokokonaisuus on lisäksi Kestävyyskasvatuksen kandidaatti- ja maisteriohjelman osittain pakollinen sivuaine. Ennen kuin tähän tilanteeseen päästiin, oli kuitenkin selvítettävä muutamakin ongelma.

Tutkijaopettajien opintokokonaisuuden suunnitteluvaiheessa ilmaisema huoli sivuaineen pyörittämisen mahdollisista ongelmista konkretisoitu miltei välittömästi, kun opintokokonaisuus hyväksyttiin kummassakin yliopistossa. Ensinnäkin kävi ilmi, että kahden yliopiston opiskelijoille avoin sivuaine edellytti yliopistojen välistä sopimusta. Sen laatimiseen meni kauan, koska yliopistoilla ei yllättäen ollutkaan kokemusta tämänkaltaisesta yhteistyöstä. Toiseksi selvisi, että opiskelijat tarvitsevat ristiinopiskeluoikeudet voidakseen suorittaa toisen yliopiston kursseja. Tämänkään käytännön rakentaminen ei tapahtunut nopeasti, koska siihenkään ei ollut aiempaa mallia. Lopulta hankaluuksia aiheutti niin yliopistojen opintojärjestelmien erilaisuudet ja järjestelmiin itsessään liittyvät ongelmat kuin se, että Lapin ja Oulun yliopistot toimivat esimerkiksi opetussuunnittelussa erilaisella aikataululla. Näistä syistä johtuen opintokokonaisuuden aloitus lykkäytyi puolella vuodella. Virallisesti se alkoi syksyllä 2020, käytännössä keväällä 2021. Uuden sivuainekokonaisuuden käynnistyttyä vastuu opintokokonaisuuden koordinoinnista siirtyi Lapin yliopistossa yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen yliopistonlehtori Leena Suopajärvelle.

Yhteenveto

Ympäristöopinnoilla on ollut tärkeä tehtävä olla yhdyssiteenä Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen tutkijoille ja opiskelijoille. Myös Humanistinen ja yhteiskuntatieteellinen ympäristötutkimus -opintokokonaisuus palvelee tätä tehtävää. Oulun ja Lapin yliopistoihin on rakentunut erityisiä tutkimus- ja opetusprofileja, jotka täydentävät toisiaan erinomaisesti. Opintokokonaisuus toimii konkreettisena yhdyssiteenä ja tilana, missä Oulun ja Lapin yliopiston alan tutkijat ja opiskelijat kohtaavat ja oppivat toisiltaan. Samalla se osoittaa hyvällä tavalla, miten yhteiskuntatieteellinen ympäristötutkimus on tieteenala, joka ylittää niin tieteenalojen kuin instituutioidenkin rajoja. Humanistinen ja yhteiskuntatieteellinen ympä-

ristötutkimus -opintokokonaisuutta voikin pitää luontevana jatkona Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen kehityskulussa.

YHTEISKUNTATIEEELLINEN YMPÄRISTÖTUTKIMUS YHTEISKUNTATIEEIDEN TIEDEKUNNASSA

Pohjoisen tutkimusta

Ennen kun tulin töihin Lapin yliopiston yhteiskuntatieteiden tiedekuntaan loppuvuodesta 2003 olin jo tehnyt jonkin verran yhteistyötä täällä työskentelevien alan tutkijoiden kanssa. Siksi minulla oli jo valmiiksi varsin hyvä käsitys siitä, millaista yhteiskuntatieteellistä ympäristötutkimusta Lapin yliopistossa tehdään. Työskentely tiedekunnassa vahvisti käsitystäni samalla kun huomasin, että tutkimustoiminta oli paljon monipuolisempaa mitä oletin.

Ensinnäkin minulle oli tuttua, että Lapin yliopistossa harjoitettava yhteiskuntatieteellinen ympäristötutkimus oli keskittynyt pohjoisen luonnonvarojen ja maankäytön kysymyksiin. Tiedekunnassa olikin vahva metsä-, vesirakentamis- ja maankäytön konfliktien tutkimuksen perinne, joka hyödynsi sosiologisia ympäristökonfliktien ja -liikkeiden teorioita ja menetelmiä. Tutkijat myös tekivät tiivistä ja hedelmällistä tutkimusyhteistyötä Metsäntutkimuslaitoksen tutkijoiden kanssa. Toiseksi tiesin, että tiedekunnassa harjoitettiin paljon luontosuhteisiin ja luontokäsityksiin liittyvää tutkimusta. Tutkimus oli kulttuurintutkimuksellisesti, filosofisesti ja kulttuurihistoriallisesti orientoitunutta. Kolmas minulle tuttu tutkimusala oli arktisen politiikan tutkimus, mikä ammensi välineensä kansainvälisten suhteiden tieteenalan teorioista ja käsitteistöistä. Tiedekunnan lisäksi alan tutkijoita ja tutkimustoimintaa oli paljon myös Arktisessa keskuksessa.

Vaikka olin jo aiemmin tiedostanut, että Lapin yliopistossa tehdään luontomatkailun tutkimusta, yllätyin, miten vahva tutkimusala se oli yhteiskuntatieteiden tiedekunnassa. Monitieteinen luontomatkailun tutkimus oli keskittynyt muun muassa turistien luontokäsityksiin, matkailualueiden ja -talouden suunnitteluun sekä luonnon eri käyttömuotojen yhteensovittamiseen. Luontomatkailun tutkimus hyödynsi ainakin osaltaan yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen teorioita ja menetelmiä, kuten luonnon ja luontokäsitysten poliittisuuden näkökulmia. Tässä mielessä se oli myös

ainoa yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen ala, mihin Lapin yliopisto panosti. Yliopisto perusti yhteistyössä Metsähallituksen ja Metsäntutkimuksen laitoksen kanssa Suomen ensimmäisen luontomatkailun professuurin vuonna 2003, johon nimitettiin Jarkko Saarinen. Tehtävä sijoitettiin Metsäntutkimuslaitoksen Rovaniemen asemalle. Professorin tehtäviin kuului muun muassa vastata luontomatkailun opetuksesta Lapin yliopistossa.

Näiden lisäksi tiedekunnassa oli vahva monitieteinen alue- ja elinkeinotutkimuksen sekä maaseutu-, poro- ja Lappi-tutkimuksen perinne. Myös saamelaisia ja saamelaiskulttuuria käsittelevää tutkimusta tiedekunnassa harjoitettiin kohtuudella. Kaikilla näillä oli annettavaa myös yhteiskuntatieteelliselle ympäristötutkimukselle, vaikka ne kiinnittyivät vain harvoin selväsanaisesti alan tutkimusperinteeseen.

Olennaista 2000-luvun alussa Lapin yliopiston yhteiskuntatieteiden tiedekunnassa harjoitetulle yhteiskuntatieteelliselle ympäristötutkimukselle oli se, että tutkimus oli leimallisesti pohjoiseen suuntautunutta. Tutkimusaiheita ammennettiin pohjoisen erityiskysymyksistä ja tutkimusta ohjasi pohjoinen tutkimusnäkökulma ja tiedonintressi. Tutkimuksia toisin sanoen motivoi pyrkimys etsiä ratkaisuja pohjoisen alueellisiin ongelmiin ja siinä mielessä tutkimusta voikin luonnehtia pohjoiseen suuntautuneeksi. Tutkimustoiminta oli siten hyvin linjassa Ympäristöopin kanssa, jossa opetuksen painopiste oli pohjoisissa ympäristökysymyksissä.

Pohjoisen puolesta

Lapin yliopiston yhteiskuntatieteiden tiedekunnassa harjoitettava yhteiskuntatieteellinen ympäristötutkimus monipuolistui, laajentui ja osittain muutti muotoaan tultaessa 2010-luvulle. Yhä edelleenkin tiedekunnassa tutkittiin paljon erilaisia luonnonvara- ja maankäytön konflikteja, luontoperusteisia elinkeinoja, kuten poronhoitoa, metsätaloutta ja luontomatkailua, sekä arktisen politiikan kysymyksiä. Vaikka tutkimukset ammensivat entiseen tapaan aiheensa pohjoisen rikkaasta empiirisestä todellisuudesta ja tutkimusteemat pysyivät osittain samoina, tutkimusten tiedonintressi muuttui kuitenkin toisenlaiseksi. Esimerkiksi luonnonvaratutkimuksessa siirryttiin konfliktin tutkimuksesta luonnonvarojen yhteensovittamisen, monikäytön ja oikeuttamisen tutkimukseen. Luontosuhteiden

Yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksenkin kannalta mielekkäät tutkimusteemat ja -näkökulmat levisivät osaksi perustieteenalojen opetusta ja tutkimusta.

tutkimuksessa luontokäsitysten tarkastelu puolestaan sai antaa sijaa käytäntöjen tutkimiselle. Luontoperusteisten elinkeinojen tutkimuksessa tutkimuksellinen mielenkiinto taas kohdistui aiempaa enemmän elinkeinojen sisäisiin tekijöihin ja niitä pyrittiin ymmärtämään sisältä käsin.

Tiedekunnassa harjoitettavan yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen muuttumiseen ja laajentumiseen on vaikuttanut nähdäkseni kolme tekijää. Ensinnäkin matkailun tutkimuksessa kehitettiin tutkimusnäkökulmaa, jossa matkailua alettiin tarkastella turististen käytäntöjen sijasta matkailutyönä ja matkailutyössä tuottavana käytäntönä. Keskeisessä roolissa oli matkailun kulttuurintutkimuksen professori Soile Veijolan vetämä Suomen akatemian rahoittama *Turismi työnä* -hanke, jossa matkailu ymmärrettiin palvelutalouden alaksi, jossa työllä ja työntekijöillä on keskeinen rooli myytävien palvelutuotteiden tekijöinä.

Vuosina 2006–2009 toiminut *Turismi työnä* -hanke kokosi yhteen eri tieteenalataustaiset tutkijat mahdollistaen monitieteisen tutkimusnäkökulman. Hanke ammensi välineensä matkailun kulttuurintutkimuksen, sosiologisen työn tutkimuksen, feministisen affektiivisuustutkimuksen, organisaatiotutkimuksellisen käytäntöteorian sekä toimijaverkostoteoreettisen tutkimuksen teorioista, näkökulmista ja menetelmistä. Kun tutkimuksellinen huomio kohdistui monitieteisellä otteella palvelutuotannon edellyttämään työhön, matkailu avautui toimintana, joka edellyttää muun muassa ihmisten, eläinten, olosuhteiden ja teknologioiden yhteistoiminnan hallintaa ajassa ja tilassa. Tällä puolestaan on merkitystä sekä turismityön vaatimukseen että matkailupalvelutalouteen.

Turismi työnä -hankkeen merkitys Lapin yliopistossa harjoitettavan yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen laajentumiseen ja muuttu-

miseen on ollut kiistaton. Ensinnäkin hanke toimi hedelmällisenä yhdysiteenä eri tieteenalataustaisille tutkijoille, jotka sen päätyttyä jatkoivat yhdessä kehittämäänsä monitieteisen tutkimusotteen kehitystyötä omilla tieteenaloillaan. Tämän seurauksena yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksenkin kannalta mielekkäät tutkimusteemat ja -näkökulmat levisivät osaksi perustieteenalojen opetusta ja tutkimusta. Toiseksi hanke osoitti, että ihmisen toimintaa ja olemista on tutkittava niissä aineellisissa yhteyksissä missä se todellistuu, mikä avasi uusia tutkimusaiheita ja -näkökulmia. Hankkeen myötä tiedekunnassa virisi tutkimuksia, joissa tarkasteltiin muun muassa monilajisia kohtaamisia, luontokulttuurista olemista ja ekososiaalista yhteiselämää.

Kun saamen- ja alkuperäiskansatutkimus rakentaa teorioitaan alkuperäiskansan omista yhteiskunnista käsin, se tekee tärkeää teoreettista työtä, joka on uudistanut Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen teoreettista ja metodologista ajattelua.

Toinen tekijä, joka muutti ja laajensi Lapin yliopiston yhteiskuntatieteiden tiedekunnassa harjoitettavaa yhteiskuntatieteellistä ympäristötutkimusta, oli yhteiskuntatieteellisen kaivostutkimuksen kehittyminen. Suomessa suhtauduttiin 2000-luvun alkupuolella toiveikkaasti kaivosalan kehittymiseen. Alalle odotettiin 3–4 miljardin euron investointeja, tuhansia työpaikkoja ja muita positiivisia taloudellisia aktiviteetteja. Koska suomalaiset kaivoshankkeet sijaitsivat pääasiassa Pohjois- ja Itä-Suomen syrjäisillä alueilla ja niihin kohdistui sekä suuria odotuksia että kriittisiä epäilyjä, oli varsin luontevaa, että alan tutkimusta virisi Lapin yliopistossa.

Lapin yliopiston kaivostutkimus alkoi kehittyä 2000-luvulla tutkimuksista, joissa analysoitiin erilaisten kaivoshankkeiden sosiaalisia vaikutuksia. Yhteiskuntatieteiden tiedekunnassa tehtiin

2000- ja 2010-lukujen taitteessa lukuisia kaivosten sosiaalisten vaikutusten arviointeja eli sva-selvityksiä, joissa arvioitiin suunniteltujen kaivosten vaikutuksia ihmisten ja yhteisöjen hyvinvointiin ja elämään. Tämän jälkeen tutkimuksellinen painopiste siirtyi kaivosyhtiöiden yhteiskuntavastuiden ja sosiaalisen hyväksyttävyyden tarkasteluihin. Yhdeksi keskeiseksi käsitteeksi kaivostoiminnan yhteiskunnallisten suhteiden ja hyväksyttävyyden tarkastelemiseksi nousi sosiaalinen toimilupa. Sosiaalisen toimiluvan käsitteen ohjaamana yliopistossa tutkittiin toimiluvan saamisen sisällöllisiä ja toiminnallisia edellytyksiä. Käytännössä kyse oli paikallisyhteisöjen kokemusten, asenteiden ja arvojen, paikallisten asukkaiden ja kaivosyhtiöiden välisen suhteiden sekä kaivostoiminnan hallinnan ja ohjauskeinojen tutkimuksesta.

Tällä hetkellä yliopistossa harjoitettu yhteiskunta- ja oikeustieteellinen kaivostutkimus on vilkasta, kansainvälistä ja monitieteistä. Tutkimusteemoiltaan, -teorioiltaan ja -menetelmiltään se on muuntunut pikkuhiljaa kestävyystutkimuksen (ks. Jarkko Leväsen teksti tässä teoksessa) suuntaan, ja siksi kaivostutkimuksen voikin katsoa luoneen perustan Lapin yliopistossa harjoitettavalle monitieteiselle kestävyystutkimukselle.

Saamen- ja alkuperäiskansatutkimuksen kehittyminen on ollut kolmas tekijä, joka on vaikuttanut Lapin yliopistossa harjoitettavan yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen muuttumiseen ja laajentumiseen. Lapin yliopisto alkoi panostaa voimakkaasti saamen- ja alkuperäiskansatutkimukseen 2010-luvulla. Yhteiskuntatieteiden tiedekuntaan perustettiin vuonna 2014 ensin saamen tutkimuksen professori, johon nimitettiin Sanna Valkonen, ja pari vuotta myöhemmin arktisten alkuperäiskansojen tutkimusprofessorin tehtävä, johon nimitettiin Rauna Kuokkanen.

Lapin yliopiston saamen- ja alkuperäiskansatutkimus on kohdistunut muun muassa saamelaisyhteisöjen sosiaalisiin, kulttuurisiin ja poliittisiin rakenteisiin ja suhteisiin, hyvinvointiin, elinkeinoihin, maankäyttöön, lainsäädäntöön, taiteisiin sekä koulutukseen. Se tarkastelee saamelaisuuteen liittyviä kysymyksiä saamelaisyhteiskunnan omista rakenteista ja näkökulmista käsin sekä laajemmin osana kansallisia, kansainvälisiä ja alkuperäiskansojen omia tieteellisiä keskusteluja. Lapin yliopiston saamen- ja alkuperäiskansatutkimukselle onkin ollut

leimallista se, että tutkimus on pyrkinyt aktiivisesti kehittämään alkuperäiskansan omista yhteiskunnista käsin lähteviä teorioita ja menetelmiä.

Tällä puolestaan on ollut merkittävä vaikutus yliopistossa harjoitettavalle yhteiskuntatieteelliselle ympäristötutkimukselle. Alkuperäiskansojen yhteiskunnat ovat ”maasyntyisiä” (Latour 2022) eli ne tunnistavat erottamattoman yhteytensä rajalliseen luontoon. Kyse on yhdeltä osalta maailmankuvallisesta tietoisuudesta ihmisen ja muun luonnon keskinäisriippuvuudesta, mutta ei yksin siitä. Tämä tietoisuus saa konkreettiset muotonsa käytännöissä, joiden kautta maailmaa luodaan jatkuvasti, ja siksi maailmankuvasta puhumisen sijasta pitäisi puhua maailman- ja tiedonmuodostuskäytännöistä. Kun saamen- ja alkuperäiskansatutkimus rakentaa teorioitaan alkuperäiskansan omista yhteiskunnista käsin, se tekee tärkeää teoreettista työtä, joka on uudistanut Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen teoreettista ja metodologista ajattelua. Tämä näkyy siinä, että monet yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen alaan sijoittuvat tutkimushankkeet ammentavat teoreettiset ja metodologiset välineensä nimenomaan alkuperäiskansatutkimuksen kentältä.

Yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen institutionalisoituminen

Kuten edellä on todettu, Lapin yliopiston yhteiskuntatieteiden tiedekunnassa harjoitettava yhteiskuntatieteellinen ympäristötutkimus on ollut vahva osa tiedekunnan ja yliopiston opetus- ja tutkimustoimintaa. Se ei kuitenkaan ole saanut sellaista institutionaalista asemaa, että yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen voisi sanoa olleen määrittämässä esimerkiksi yhteiskuntatieteiden tiedekuntaa opetus- ja tutkimusorganisaationa. Tiedekunnassa on ainoastaan yksi yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen tehtävännimikkeellä oleva yliopistonlehtorin tehtävä. Tämän asian suhteen on kuitenkin tapahtunut muutos viimeisen parin-kolmen vuoden aikana, kun yhteiskuntatieteiden tiedekunta organisoi toimintansa uudelleen.

Aiemmin tiedekunta on ollut järjestäytynyt koulutusohjelmittain, mikä on näkynyt siinä, että tiedekunnan toiminta on esitetty oppiaineittain. Tällä on ollut myös käytännöllisiä seurauksia: vaikka oppiaineissa on tehty samankaltaisiin teemoihin liittyviä tutkimuksia, oppiaineiden välillä on ollut

Tiedekuntaan muodostettiin kolme temaattista tutkimusyhteisöä, jotka perustuivat tiedekunnassa jo pitkään kertyneeseen tieteelliseen tutkimusosaamiseen. Tutkimusyhteisöt toivatkin yhteen tiedekunnan eri oppiaineiden tutkijat, mikä on luonut yhteisöllisyyttä yli oppiainerajojen.

varsin vähän tutkimuksellista yhteistyötä. Tätä tilannetta on tiedekunnassa pyritty korjaamaan siten, että tiedekunta organisoitui uudelleen tutkimusyhteisöittäin. Tiedekuntaan muodostettiin kolme temaattista tutkimusyhteisöä, jotka perustuivat tiedekunnassa jo pitkään kertyneeseen tieteelliseen tutkimusosaamiseen. Tutkimusyhteisöt toivatkin yhteen tiedekunnan eri oppiaineiden tutkijat, mikä on luonut yhteisöllisyyttä yli oppiainerajojen. Yksi tiedekunnan tutkimusyhteisöistä – *Kestävät luontokulttuurit ja monilajinen tulevaisuus (SuMu)* – on nimenomaan keskittynyt monitieteiseen, yhteiskuntatieteelliseen ympäristötutkimukseen. Sen perustana on Lapin yliopistossa jo pitkään tehty monitieteinen ympäristötutkimus, jonka kautta yliopistolle on kertynyt vahvaa tieteellistä ja taiteellista osaamista erityisesti pohjoisen alueen kestäväyyteen ja vastuullisuuteen liittyvistä kysymyksistä.

Kestävät luontokulttuurit ja monilajinen tulevaisuus – tutkimusyhteisö kokoaa yhteen tiedekunnan ja osittain myös yliopiston muiden yksiköiden tutkijat, jotka ovat kiinnostuneet esimerkiksi luontokulttuureista, monilajisista kohtaamisista ja luonnonvarapolitiikasta planetaarisen muutoksen aikakaudella. Sen tavoitteena on paitsi koota yhteen alan tutkimus ja tutkijat ja tehdä niistä näkyväksi ja tunnetuksi, myös kehittää uusia monitieteisiä tutkimusnäkökulmia yhteisöelämän aineellisuuden tarkastelemiseksi. Tutkimusyhteisö myös ensi kerran Lapin yliopiston historiassa institutionalisoi yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen, jonka vuoksi sitä voi pitää merkittävänä kehityskulkuna alan tutkimukselle. Alan tutkimuksen vahvuudesta

ja merkittävydestä kertonee se, että tutkimusyhteisö arvioitiin Lapin yliopiston tutkimuksen kansainvälisessä arvioinnissa vuonna 2023 yhdeksi yliopiston merkittävimmistä tutkimusryhmistä.

LOPUKSI

Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen kehityskulkuista voisi kertoa muunlaisiakin tarinoita. Voisin esimerkiksi kertoa, miten monitieteisen ympäristötutkimuksen teemoja on vuosien varrella juurrutettu Lapin yliopiston tutkijakoulun toimintaan, tai miten alan tutkimusta on vahvistettu osana yliopiston tutkimuksen profiloinnissa. Voisin kertoa myös siitä, miten hankalaa on joskus ollut pelkästään ympäristöteeman saaminen osaksi tiedekunnan tutkimusprofiilia, tai kuinka yllättävää on ollut se, miten yhtäkkiä alan tutkimus alkoi kiinnostaa niitäkin, jotka aiemmin pitivät sitä lähinnä marginaalisena aiheena. Lisäksi tärkeää olisi avata sitäkin, miten tutkimuksen metodologiset painotukset ovat muuttuneet vuosien aikana.

Kahteenkymmeneen vuoteen mahtuu paljon niin henkilökohtaisia kuin yhteisöllisiä onnistumisia ja epäonnistumisia, turhautumista ja iloa. Kaikkea ei viitsi muistella, saati kertoa. Alan tutkijana on kuitenkin ollut aina hienoa se, että yhteiskuntatieteellinen ympäristötutkimus on ollut alusta lähtien hyvin yhteisöllistä. Se on ollut sitä niin Lapin yliopistossa kuin kansallisesti ja kansainvälisestikin. Lisäksi on ollut hienoa huomata, miten alan tutkimus kiinnostaa opiskelijoita ja miten ympäristötutkimuksen teemat ovat pikkuhiljaa muuttuneet sellaisiksi, että kaikkien tutkijoiden on miltei välttämätöntä huomioida ympäristökysymykset tutkimuksissaan, jos haluavat pitää itseään uskottavina tutkijoina.

KIRJALLISUUS

- ERIKSEN, T.H., VALKONEN, S. & VALKONEN, J. (TOIM.)** (2019) *Knowing from the Indigenous North. Sámi approaches to history, politics and belonging.* Routledge, London.
- JÄMSÄ, T.** (1989) Paljonko on puolta enemmän? Kielikello nro 2/1989. <https://www.kielikello.fi/-/paljonko-on-puolta-enemman>
- LATOURE, B.** (2022) *Matkalla Maahan. Poliitiikka ja uusi ilmastojärjestys.* Vastapaino, Tampere.
- VALKONEN, J.** (2016) Uusi luontopolitiikka. Peruste. Yhteiskunnallinen verkkolehti. <https://perustelehti.fi/uusi-luontopolitiikka/>